Arts College Malkapur
Akola's

Online Research Journals

Dnyanpath

National Annual, Multidisciplinary and Multiple Languages
Online Research Journals

Volume I, Issue I, January 2020

Chief Editor
Dr. Gitali S. Pande
IC-Principle & H.O.D. Department of Music
Arts College Malkapur, Akola

Executive Editor
Dr. Sunil B. Patake
Department of Music
Arts College Malkapur, Akola

Executive Editor
Dr. Dilip H. Suryanwanshi
Department of Political Scicne
Arts College Malkapur, Akola

www.artscollegeakola.in
Email : dnyanpathjournal@gmail.com

(Online Journals)

Name of Journal :- Dnyanapth

Editorial Board

Issues

Patron : Dr. Dhairyavardhan H. Pundkar
Founder President of Indian Social & Research Foundation, Akola.
Principal, Dr. Manorama & Prof. Haribhau Pundkar Arts, Commerce & Science College, Balapur.

Chief Editor : Dr. Gitali S. Pande
Principal, Arts College Malkapur, Akola, Tq. & Dist. Akola

Executive Editors :
1) Dr. Sunil B. Patake, (Asst. Prof. Dept. of Music, Arts College Malkapur, Akola)
2) Dr. Dilip H. Suryawanshi (HOD, Dept. of Pol.Sci., Arts College Malkapur, Akola)

Co. Editor :
1. Vandana M. Deshmukh (Asst. Prof. Dept. of Music, Arts College Malkapur Akola)
2. Dr. Seema M. Kale (Librarian, Arts College Malkapur Akola)
3. Dr. Dipali P. Gawande (HOD Dept. of Marathi, Arts College Malkapur, Akola.)
4. Dr. Pradip V. Taktode (HOD Dept. of Economics, Arts College Malkapur, Akola.)
5. Pravip P. Ugale (HOD Dept of English, Arts College Malkapur, Akola.)
6. Dr. Anuprita Mapari (Asst. Prof. of History, Arts College Malkapur, Akola.)
7. Jayshree Chaturkar (Asst. Prof. of Home-Eco, Arts College Malkapur, Akola.)

Associate Editors :
1. Dr. Shailendra Chavhan (HOD, Dept. of History Dr. Manorama & Prof. Haribhau Pundkar Arts, Commerce & Science College, Balapur.)
2. Dr. Rajesh Olambe (H.O.D. Department of English Dr. Manorama & Prof. Haribhau Pundkar Arts, Commerce & Science College, Balapur.)
3. Dr. Chhaya Badnakhe (H.O.D. Department of Home-Eco Dr. Manorama & Prof. Haribhau Pundkar Arts, Commerce & Science College, Balapur.)
4. Dr. Sunil Unhale (H.O.D. Department of Physics Dr. Manorama & Prof. Haribhau Pundkar Arts, Commerce & Science College, Balapur.)
5. Dr. Shirish Kadu (Member, Board of Studies in Music SGBAU Amravati)
6. Dr. Snehal Shembekar (Asst. Prof. Dept. of Music, Sitabai Arts College, Akola)

Advisory Board :
1. Dr. Snehashish Das (Member, Board of Studies in Music SGBAU Amravati)
2. Dr. Santosh Kute (Chairman, Board of Studies in Music SGBAU Amravati)
3. Dr. Ganesh Khandare (Department of English Yashavantrao Chavhan Arts, Commerce & Science College Mangrulpir Dist. Washim)
4. Dr. Dnyaneshwar Gatkar (Asst. Prof. Dept of English, Ane Women's College, Yavatmal)
5. Dr. Mangesh Pote (Principal, Shrirambhau Shelake Law College, Khamgaon)
6. Dr. Bhagwan Panda (Associate Prof. Dept. of Sanskrit, GVISH, Amravati)
7. Shri. Shrikant P. Khadase (Asstt. Prof. Dept.of English Shri Vhivaramji Moghe Mahavidyalay Kelapur, Pandharkwada, Dist. Yavatmal)

S.No.	Title	Author	Page No.
1.	Contribution of Dr. Prabha Atre in Globalisation of Indian Classical Vocal Music	Dr. G. S. Pande	
2.	भारतीय परराष्ट्र धोरणाची प्रासंगिकता	प्रा. डॉ. दिलीप ह. सुर्यवंशी	
3.	Digital Library Services in Higher Education	Dr. Seema Madhukar Kale	
4.	शास्त्रीय संगीत के प्रसार एवंप्रचार में इलेक्ट्रॉनिक एवं संचार माध्यमों की भुमिका	प्रा. वंदना मधुकरराव देशमुख	
5.	King Lear : Tragedy of Good And Evil Visions	Dr. Pravin Prakash Ugale	
6.	मानवाच्या मानशास्त्रीय विकासात संगीताची आवश्यकता आणि योगदान	डॉ. सुनिल बाबुलालजी पटके	
7.	महिलांचे समाजातील स्थान व दर्जा	डॉ. दिपाली प्र. गावंडे	
8.	अर्थसंकल्प एक दृष्टिक्षेप २०२०	डॉ. प्रदिपवि. ताकतोडे	

Contribution of Dr. Prabha Atre
In Globalisation of Indian Classical Vocal Music

By Dr. G. S. Pande,

Asst. Professor (Senior Scale) and Head of Department of Music,

Arts College, Malkapur, Tq. And Dist. AKOLA, Maharashtra.

E-mail : geetalipundkar123@gmail.com.

Introduction :

This paper attempts to evaluate and explore the contribution of Dr. Prabha Atre for globalising the Indian Classical Music. In this papper an attempt is made to recognise the immense efforts and devotion of Dr. Prabha Atre for the above said cause. Despite being prominent and probably first Indian women performer in the field of music when no else woman artist contributed globally except M.S. Subbulakshmi, Dr. Prabha Atre made focused and determined efforts through her hardwork and academic cult in globalising Indian Classical Vocal Music. To sum up in this research paper, honest effort was made to highlight Dr. Prabha Atre's contribution in globalising Indian Classical Vocal Music. Her contribution in this regard was assessed by studying Dr. Prabha Atre's role as performer, academician, writer and guru.

Globalisation is the one of the major characteristics of 21st century. Due to globalisation, whole world has become "a global village." Basically globalisation is the increasing interaction of people, states or countries through

the growth of the international flow of money, ideas and culture. Globalisation is primarily an economic process of integration that has social and cultural aspects.

Here we are concerned with cultural globalisation. Cultural globalisation refers **to the transmission of ideas, meanings and values around the world** in such a way as to extend and intensify social relations. This process is marked by the common consumption of cultures that have been diffused by the internet, popular culture media and international travel. The circulation of cultures enables individuals to partake in extended social relations that cross national and regional borders. Cultural globalisation involves the formation of shared norms and knowledge with which people associate their individual and collective cultural identities. The term globalization implies transformation. Cultural practices including traditional music can be lost or turned into a fusion of tradition.

About Dr. Prabha Atre –

Dr. Prabha Atre is a noted Musician and more importantly a professional Indian Woman Performer in the field of Music. Dr. Prabha Atre is an eminent personality in the field of Music. She is revered as a brilliant thinker, performer, academician, composer and guru. She is a senior vocalist representing the Kirana Gharana. She was trained under Pt. Sureshbabu Mane and Hirabai Badodekar. Her aim is to promote the cause of Indian culture and performing arts. The various positions she held are as follows –

- She has been a visiting Professor at a few institutions in the West, including the Rotterdam Conservatory in the Netherlands. Visiting Professor at the Music Conservatory – Montreux Switzerland. Visiting Professor at the University of California, Los Angeles, Indo-American Fellowship for studying research materials used in Ethnomusicology at the Unversity of California, Los Angeles. Visiting Professor at the University of Calgary, Alberta, Canada.

Dr. Prabha Atre's contribution to globalisation of Indian Classical Music -

It is pertinent to note that it was mainly through Pt. Ravi Shankar's Sitar that the world came to know, particularly Americans, about Indian Classical Music. It will not be out of place to underline the fact that the musical outreach to the world was mostly through the dancers and instrumentalists. In this context Dr. Prabha Atre's contribution for globalising Indian Music is very important. Because vocal music is a music created through human voice, which is the 'soul' of Indian Music and infact very basis of Indian music. It is the vocal music that forms the basic of instrumental music.

Dr. Prabha Atre had immensely contributed Indian vocal music outside India. She made a deliberate attempt to expose music lovers to the beauty of vocal music. Probably she was the first female Hindustani Classical Vocalist who toured extensively to give full length concerts in the USA and Canada. While

giving performances abroad, she overcame lots of hurdles including matching the foreign life style, carrying accompniests and other proper instruments for the performance. In this regard it will not be out of place to mention her painstaking efforts in disciplining and channelizing audience, stage and even organising a concert. Usually after having worked hard for five continuous days in the week, every one looks forward for a weekend and mostly audience abroad are usually interested in light music and film songs. Her remarkable attitude that why one should travel all the way to distant countries to sing only for Indian audience? That's why she used to look around particularly for foreign listeners this marks her dedication and conscious efforts to promote and popularise classical vocal music outside the India. During her performance outside the India she used to give general introduction to Indian Classical Music and thereafter dwelled upon the specific features of the type of music that was going to perform that included meaning to song text, the ascending and descending scale of Raga, Number Of beats and their organisation in specific percussion pattern, i.e. taal and its emphatic beat – the sum this surely helped the audience to comprehend and appreciate the music.

This remarkable style of Dr. Prabha Atre proved very helpful in understanding and popularising the Indian Classical Music in foreign countries. Today this can be ascertained by the fact that those who come to listen Indian Classical Music now are genuine lovers of this music and they

have an academic interest in it. Dr. Prabha Atre while performing infront of all Indians deliberately avoided presenting compositions of meaningful words except in Khyal and Taranaas. Where the comprehension of words did not matter much. Infact she experienced that even without the understanding of the language, the non-Indian listeners do sense the emotions which underlie the words, they experience them through music.

Dr. Prabha Atre took lots of efforts and put her hardwork in attending and organising the various concerts outside the India. As an academician Dr. Prabha Atre performed and gave numerous lecture demonstrations, during which she realised that knowledge of local music tradition could help her to describe Indian music to her audiences. She observed that new global view of music was emerging in which music of different cultures was being brought together. In response to this global music consciousness, most music faculties established centre for world music/ethnomusicology at their Universities to promote the exchange of skills and knowledge between cultures of the world.

Positions held by Dr. Prabha Atre (Abroad)

1. She received senior fullbright fellowhip and the Indo-American Grant.
2. She also went to University of California, Los Angeles.

3. She was visiting professor (1983 – 2008) in foreign Universities which are as follows –

- California University, America.
- Rostardam Conservatory, The Netherlands
- Music Conservatory, Switzerland
- Colorado College.
- Learnquest Academy of Music, Boston
- Sir Aquiz University, siraquiz

During her 3 months stay in Los Angeles, Dr. Prabha Atre audited many courses mostly of which were non-western music such as African, Middle Eastern, and South East Asian Music at UCLA.

Infact in Indian music UCLA offered one class in Sitar and one class in Tabla. However Dr. Prabha Atre was going their frequently she was requested by UCLA to teach a course in North Indian Classical Vocal Music and this was the first time that UCLA offered such course. Thus Dr. Prabha Atre contributed for popularising Indian classical vocal music outside India.

Apart from being an innovative academician Dr. Prabha Atre vastly contributed as a writer to the field of global and modern music. Dr. Gorge Rackert who is one of the founders and artistic directors MITHAS, MIT Heritage of South Asia says “Her contribution was to be among the first to see the musical world as a whole for so many different perspectives. She saw the respected artists of the

prior generation struggle and immerged from years of protected courtly environment to bring music to the modern stage.

Dr. Prabha Atre has done a tremendous job of describing music from a musicians point of view. She has also indicated the lines along which music, teaching, composing, listening criticism could and should develop. She has also indicated the importance of music in education, psychological development and society in 'along the path of music' as a writer she has written numerous essays and books. Some of the important contribution of Dr. Prabha Atre a writer for foreign music lovers and scholars are as follows –

1. Enlightening the listener – Contemporary North Indian Classical vocal Music performance (with illustrative CD)
2. Along the path of Music.
3. Swaranginee – (Type-set in English) : Compositions of morning, afternoon and evening Raga's (with notation, song-text meaning & illustrative CD)
4. Antahswar : Inner Music

Thus Dr. Prabha Atre has vastly contributed as a writer. Her writings are rich with the objectivity and scientific approach.

Before concluding the research paper "**Contribution of Dr. Prabha Atre In Globalisation of Indian Classical Vocal Music**" it is necessary to mention that Dr. Prabha Atre learned the music in Guru-Shishya Parampara and her

disciples are both Indian and Non Indians. Hence in context of the research papers title "**Contribution of Dr. Prabha Atre In Globalisation of Indian Classical Vocal Music**" It will not be out of place to mention few of her Non-Indian disciples who revered her. ***Anne lisensee from Holland*** a performer of world music and disciple of Dr. Prabha Atre. She says, "I had the opportunity to listen to many good Indian singers. As I listen to Dr. Prabha Atre, I was taken by her soft and gentle, feminine voice that had such a calming and soothing sound. She sang from the heart and way her voice unfolded beauty and feeling of each Raag with ease and serenity touched me so deeply that I decided to seek her out as a guru. I found that she was not only a good performer but also very skilled teacher, who followed a clear method. After practising under her guidance the flexibility of my voice and my listening skills increased dramatically. She manages like very few to combine theory and practise is very generous with her knowledge and compositions. Dr. Prabha Atre has been a great inspiration and teacher to me and has helped me open doors to the mistery of Indian music.

Susanne Abbuehl, is an ECM Recording Artist and Professor at Musikhochs chule Luzern, Switzerland disciple of Dr. Prabha Atre from Italy. She says, "In west, learning from and with the help of the notation is much more common than in Indian Music. Learning under Prabhaji had to develop new ways of processing the material.... It was never my ambition to make Indian music my career or to attempt the fusion of musical styles. People sometime wondered what it was

exactly that I was looking for in the Indian music. It was not 'Just" Indian music I was interested in, ubt mainly the fact that I found many elements in Prabhaji's art that were very important to me as an artist in my own field as well..... A general aspect of Prabhaji's work, that I find exceptional is her skill in composing. I loved her lines, the way they join, the way they play with and against the weight of rhythemic cycle as I compose myself much of the material that I sing and have great interest styles, her work is important to me."

The names of other non Indian disciples of Prabhaji's are ***Fumie Nigeshi from Japan.*** She is performer of world music.

Thus, to conclude, we can say that Dr. Prabha Atre's contribution for globalisation of Indian classical vocal music is solid and substantial. She has won accolades for her vocal performances, both in India and abroad. She has done extension research and participated in lec-dems in India, Netherlands, USA, and many other places.

Dr. Atre is one Musician who has 'soundly' bridged the gap between East and West.

References

1. Along the path of Music.
2. Enlightening the Listener
3. Amrut Prabha 75
4. http//Wikipedia.com
5. www.prabhaatreofficial website.com

भारतीय परराष्ट्र धोरणाची प्रासंगिकता

प्रा. डॉ. दिलीप ह. सुर्यवंशी
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख
कला महाविद्यालय, मलकापूर,
ता.जि. अमरावती
dsuryawanshi614@gmail.com

सारांश :-

द्वितीय महायुद्धानंतर भारताने ज्या परराष्ट्र धोरणाचा स्विकार केला त्याच्या**मुळे** परराष्ट्र नीती, व्यवहार यात भारतीय राष्ट्र यशस्वी झालेले आहे असे म्हणता येते. आजपर्यंतच्या कालखंडात या नीतीमुळे भारताने आपली वेगळी ओळख निर्माण केली आणि आंतरराष्ट्रीय पातळीवर परराष्ट्र धोरण यशस्वी केले याचा अभ्यास प्रस्तुत शोध निबंधात केला आहे.

प्रस्तावना :-

द्वितीय महायुद्धानंतर जागतिक स्तरावर जगाचे दोन गटात विभाजन झालेले होते. एक अमेरिकेच्या नेतृत्वातील भांडवलशाही गट आणि दुसरा सोव्हीएत रशियाच्या नेतृत्वातील साम्यवादी गट. दोन्ही गटात शक्तीशाली आपला गट बनावा ही महत्वकांक्षा वाढीस लागल्याने शितयुद्धाची परिस्थिती बनून राहिली. आंतरराष्ट्रीय पातळीवर स्पर्धा निर्माण झाली. त्यातून ही परिस्थिती जवळपास 90 च्या दशकापर्यंत तशीच बनून राहिल्याने अनेक नवस्वतंत्र झालेली व नवोदित राष्ट्रांना आपला विकास साधतांना किंबहुना परराष्ट्रीय धोरण ठरवितांना समस्या व अडचणी आल्यात, यामध्ये इतर राष्ट्रे दोन वेगवेगळ्या गटात विभागले गेले. युद्धाचे सावट संपुर्ण जगावर पसरलेले राहिल्याने अनेक विकसनशिल राष्ट्रे मागे पडली. परंतु भारतासारख्या नवोदित, नवस्वतंत्र व विकसनशील राष्ट्रांने अलिप्तवादाचा तिसरा मार्ग स्विकारून आपला विकास साधलेला दिसून येतो.

भारतासारख्या देशाने कोणत्याही गटात सामील न होता, आंतरराष्ट्रीय शांतता, समता आणि राष्ट्रांचा समान सहभाग, विधायक स्वरुपाचे परस्पर सहकार्य आणि सहजीवनावर आधारित अस्तित्वाद, सार्वभौमत्व प्रादेशिक एकात्मता आणि स्वतःचे भवितव्य निश्चित करण्याचे विधायक वर्तनस्वातंत्र्य इत्यादिंचा संपुर्ण जगाने स्वीकार केला. याला 'अलिप्तवादी राष्ट्रांचा गट' असे संबोधले गेले. भारताच्या या परराष्ट्र धोरणाचे जगातील अनेक राष्ट्रांनी समर्थन केले. त्यातूनच नवस्वतंत्र झालेली व अविकसित स्वरुपाची अनेक राष्ट्रे भारत, **यु**गोस्लाव्हि**या** व इजिप्त पुढाकाराने ज्यात पंडित जवाहरलाल नेहरु, नासेर व टिटो अशी नेतृत्व पुढे येऊन गटनिरपेक्ष तत्वाने **NAM (Non Aligne Movement)** धोरणात सहभागी झालेली दिसून येते. भारताच्या आंतरराष्ट्रीय धोरणातील या अलिप्तवादाच्या तत्वाची आणि वर्तमान परराष्ट्र नीतीची प्रासंगिकता अभ्यासने गरजेचे ठरते.

'नाम' ही संघटना केवळ अलिप्त अथवा तटस्थ अशा राष्ट्रांची राहिली नाही. भारतासारख्या राष्ट्राने परस्पर विकास साधून गटागटात संघर्ष झाला तर तो मोडून काढण्यासाठी पुढाकार घेतला आहे. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय अथवा परराष्ट्रीय धोरणात भारतीय राष्ट्र यशस्वी झालेले दिसून येते, त्याचा अभ्यास महत्वाचा ठरतो.

अभ्यासाचा उद्देश :-

1) भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचा व यशस्वीतेचा अभ्यास करणे.
2) भारताचे इतर राष्ट्रांशी असलेल्या संबंधाचा अभ्यास करणे.
3) भारताने आजवर परराष्ट्र धोरणात वापरलेल्या नीतीचे अध्ययन स्पष्ट करणे.

गृहितके :-

भारतीय परराष्ट्र धोरणात अलिप्तवादाचा आजही प्रभाव पडलेला जाणवतो.

संशोधन पद्धती :-

ग्रंथालयिन निरीक्षण व सर्वेक्षण पद्धती.

विषय प्रवेश :-

शीत युद्धानंतर भारताने असंलग्नता तत्व स्विकारले असले तरीही तो केवळ आदर्शवाद होता असे म्हणता येणार नाही, तर तो प्रसंगोचित व्यवहार ही होता. जेथे स्वातंत्र्य धोक्यात आहे, न्यायाला आव्हान दिलेले आहे किंवा आक्रमण झालेले आहे तेथे आम्ही तटस्थ राहणार नाही ही भूमिका भारताने आंतरराष्ट्रीय क्षेत्रात घेतली आहे आणि ती प्रसंगोचित स□ष्ट देखील केली आहे.

विसाव्या शतकाच्या □ूर्वार्धा□ासून अनेक राष्ट्रांमध्ये गटबाजी आणि वसाहतवादाला विरोध झालेला दिसून येतो. इजिप्त, सिरिया, इराक आणि □ॅलेस्टाईन सारख्या राष्ट्रांमध्ये □श्चिमी वसाहतवादा विरुद्ध जी आंदोलने चालली होती त्यांना भारतीय □रनितीने □ाठिंबा दर्शविला होता. □ुढे □ंडीत नेहरु **1950** मध्ये असे स□ष्ट करतात की, □रराष्ट्र नीतीच्या क्षेत्रात आमचे नवीन □ाऊल □डते आहे, असे कोणीही समजू नये, ती अशी नीती आहे की जी आमच्या प्राचिन इतिहासाची आणि आमच्या राष्ट्रीय आंदोलनाशी संबंधीत आहे. तत्□ूर्वी **1947** मध्ये भारताने आधुनिक राष्ट्रमालेत प्रवेश घेतला आणि **1949** रोजी चीनमधील नव्या सरकारला अधिकृत मान्यता दिली होती. **1985** नंतर भारतीय □रराष्ट्र धोरणांने ब्रिटिशांच्या अहस्तक्षे□वादी धोरणांवर टिका केली. ब्रिटिशांनी ब्रम्हदेशांवर जी स्वारी केली, त्याचा भारताने राष्ट्रसभेत सतत निषेध नोंदविला. ही प्रक्रिया भारताच्या □रराष्ट्र धोरणाच्या विकासाची नांदी होती. **1990** नंतर च्या नव्या विश्वव्यवस्थेचा उदय झालेला असतांना भारतानेही आर्थिक हितसंबंधांना महत्व दिले आहे. समाजवादी समाजर**च**नेला **ब**गल देऊन भारताने □रस□रिक आर्थिक संबंधांना प्राधान्य दिले आहे. □ाकिस्तान व शेजारिल राष्ट्रांशी संबंध सुधारणेवर भर दिलेला आहे.

□ूर्वी आशियाई राष्ट्रांची भूमिका ही अमेरिका घार्जीणी होती. ती राष्ट्रे आता आ□आ□ली आर्थिक हितसंबंध जो□ासण्यासाठी आखाती राष्ट्रांकडे वळलेली दिसून येते. त्यामुळे भारत आणि चीन यांचा अर्थव्यवस्थेला प्राधान्य देण्याचा दृष्टीकोन नव्या संबंधावर □रिणाम करणारी आहे.

नुकतेच ने□ाळमध्ये मावोवाद्यांची सत्ता जातांना दिसून येते. नवी लोकशाहीवादी शासनव्यवस्था भारतीय राष्ट्राला अनुकूल आहे. त्यामुळे

त्यांच्यातील आर्थिक व्यवहार वाढीस लागण्याची शक्यता निर्माण झाली आहे. ही गोष्ट चीन सारख्या राष्ट्राला मानवनारी नाही.

म्यानमार मध्ये लोकशाहीचा उदय होतांना दिसतो आहे. बांग्लादेशातील आवामी लीगचे सरकार पूर्वीपासून भारतासाठी अनुकूल आणि सकारात्मक आहे.

अफगाणिस्तानातून सैन्य काढल्याने भारताच्या पश्चिमसिमेवर अशांतता निर्माण होईल हे चिन्ह धुळीस मिळाले आहे. कारण भारत सरकारने आपल्या परराष्ट्र धोरणात अनेक देशांशी-राष्ट्रांशी मैत्रीपूर्ण सहकार्याचे संबंध निर्माण केलेले दिसून येतात.

अमेरिका पूर्वीपासून चीन-पाकिस्तान या भारतीय शेजारी राष्ट्रांना सहकार्य करुन भारताला शह देण्याचा प्रयत्न करीत असतो. मात्र; भारताने आपला जूना मित्र म्हणून रशियाला प्राधान्य दिलेले आहे. त्यातून भारत रशिया ही संबंधाची वाटचाल आणखीच प्रगत होतांना दिसते आहे.

अगदी काल परवा अमेरिका आणि रशिया यांचे संबंध पुन्हा ताणलेले दिसून येतात. कारण **40** वर्षापूर्वीच्या अण्वस्त्रबंदी करारातून अमेरिका आणि रशिया दोन्ही राष्ट्रे बाहेर पडण्याची भूमिका घेतांना दिसून येत आहेत. यात भारताची परराष्ट्र धोरणाची भूमिका पुन्हा एकदा स्पष्ट होतांना दिसते. भारताने स्वराष्ट्राकडे लक्ष देऊन नवीन उदारवादी अर्थव्यवस्था स्विकारली असल्याने, अरवाती राष्ट्रे आणि आशियाई राष्ट्रे पुन्हा भारताकडे वळलेली आहेत. त्यामुळे अमेरिका, चीन, रशिया अशा राष्ट्रात वा गटांत सामिल न होता भारताने अलिप्तवाद ठेऊन पारस्पारिक शांतता, सहकार्य आणि विकास यांना प्राधान्य दिलेले दिसून येते. त्यामुळे भारताची आलेली नवीन परराष्ट्र धोरणाची वाटचाल अनेक राष्ट्रांना आश्चर्यचकित करीत आहे.

निष्कर्ष :-

भारताने सुरुवातीपासून ठेवलेले अलिप्तवाद म्हणजे कोणत्याही गटात व राष्ट्रस्पर्धेत सहभागी न होता आपल्या आंतरिक व पारस्पारिक विकासाला प्राधान्य देणे होय. त्यातूनच भारताची परराष्ट्र धोरणाची वाटचाल यशस्वी झालेली म्हणता येईल.

संदर्भ ग्रंथ :-

1) चाणक्य मंडल परिवार, 14 डिसेंबर 2014 (सं. पंकज येलपल्ले)

2) आंतरराष्ट्रीय संबंध - डॉ. वसंत रायपूरकर, मंगेश प्रकाशन, नागपूर.

3) लोकसत्ता : करियर वृत्तांत, 14 आक्टोंबर 2013.

4) लोकमत, 1 डिसेंबर 2014.

5) लोकसत्ता (दैनिक वृत्तपत्र) 3 डिसेंबर 2013.

6) लोकसत्ता (दैनिक वृत्तपत्र) 6 एप्रिल 2013.

7) लोकसत्ता (दैनिक वृत्तपत्र) 22 ऑगस्ट 2013.

DIGITAL LIBRARY SERVICES IN HIGHER EDUCATION

Dr. Seema Madhukar Kale
Arts College Malkapur, Akola

ABSTRACT : -
Digital Library resources & Services are the prestigious issue of modern library concepts Access to digital resources & services has become an important tool for reaserchers & teachers.

INTRODUCTION : -
However digital library could be Referred as computerized network system where all the information is stored in electronic format which can be accessed the transmitted through networks enabling retrieval of desired information by a large humbler of users. Users will normally access the information they desire using a terminal desktop computer at their place of work. Digital Library provides access to digital information collections & includes a combination of structured unstructured, text/numeric/graphical data, scanned images & graphics, Audio & vide recording, digital library is now a days the most widely accepted term & implemented in all libraries. Digital library play an important role in providing so many services in higher education which makes educations more effective & having more quality.

DEFINITATION OF DIGITAL LIBRARY : -

Deegan Marliyn & Simon Tonner his exertion.

1) A Digital library is a managed collection of digital objects. 2) The digital sources are created or collected according to principles of collections development. 3) The digital objects are made available in cohensive manner, supported by services necessary to allow users to retrieve & exploit the resources just as they would any other library material. 4) The digital objects are treated as long term stable resources & appropriate processes are applied them to ensure their quality & survivability.

OBJECTIVES : -

The main objectives of the digital library are : -

1) To capture, store manipulate & distribute information. 2) To introduce & provide now services. 3) To provide need - based & retrospective search services to the user.4) To have large number of databases in CDs. 5) To avoid routine & redundant activities. 6) To provide facility for networking & resources sharing. 7) To access nationals & international journals which are being published only inmachine readable form. 8) To improve the cost effectiveness of library operations.

ADVANTAGES : -
A Digital Library is not confirmed to particular location or so called building it is virtually distributed all over the world. The user can get his/her information on his own computer screen by using the internet. Actually it is a network of multimedia system which provides fingertip access. The spoker workds or the graphical display of a digital library is again having a different impact from the words that are printed. In the new environment awing a document will not be problems for the library because the user will play for its uses.

1) NO PHYSICAL BOUNDARY : -
The user of a digital library need not to go to the library physically, people from all over the world could gain access to the same information, as long as an internet connection is available.

2) ROUND THE CLOCK AVAILABILITY : -
Digital libraries can be accessed at any time, 24 hours a day & 365 days of the year.

3) MULTIPLE ACCESS : -
The same resources can be used at the same time by a number of users.

4) STRUCTURAL APPROACH : -
Digital Library provides access to much richer content in a more structural manner i.e. We can easily more from the catalog to the particular book them to a particular chapter & so on.

5) INFORMATION RETRIEVAL : -
The user is able to use any search term bellowing to the word or pharase of the entire collection. Digital Library will provide very user friendly interfaces giving click able access to its resources.

6) NETWORKING : -
A particular digital library can provide the link to any other resources of the other digital library vary easily thus a seamlessly integrated resources sharing can be achieved.

7) COST : -

The cost of maintaining a digital library is much lower than that of traditional library.

CHARACTERISTICS OF DIGITAL LIBRARIES : -

Digital Libraries does not mean libraries in the classical sense, but a network of multimedia system in this libraries following characteristics.

COLLECTION : -

Digital library collection contain fixed, permanent documents, not only that current libraries have more dynamic collections, but digital environment will enable of quick handling & for ephemeral information.

TECHNOLOGY : -

Digital libraries are based on digital technologies. The underlying assumption is that the digital libraries will contain only digital materials, may be wrong. It is likely that both digital & non digital information material will have to coexist.

WORK : -

Digital libraries are to be used by individuals working alone. There is work oriented perspective focusing on being done the documents & technologies that support it.

TRANSPORTING OF INFORMATION : -

Breaking the physical boundaries of data transfers within & outside the countries, it is viewed that the support for communications & collaboration is as important as information seeking activities.

ORGANIZATION & PRESERVATION TO DIGITAL MATERIAL : -

Some if the manage & organization & preservation to digital material : -

1) Electronic Publication 2) Electronic Communication 3) Electronic Storage
4) Electronic Processing 5) Multi Medial 6) Internet etc.

DIGITAL LIBRARY SERVICES IN HIGHER EDCUCATION : -

The objective of the digital library could be fulfilled by Higher education the following services.

SHARED CHATALOGING : -

It enables a libraries to use the catalog information available in a major university library or a resource centre for cataloging new publications added to the library. A document is catalogued only once at the time incataloguing it but can download the cataloging information from the network.

UNION CATALOGUE : -

A union catalogue of serials, book & non book materials help in different libraries of the country is created. This catalogue contains information not only about the available volume of document in a libraries where the sought document is available.

ONLINE SERVICES : -

The current era has required the name of “Information Era Þ libraries & computers can contribute towards efficiency in dissemination of information, keeping in track with the changing scenario the library has started dissemininating information on the internet & e-mail services very shortly services providing ONLINE access to various database shall be started.

THE DOCUMENT DEVELIVERY SERVICES : -

It will enable a library to request another library through for a copy of document to be transmitted email or fax this service may be largely used for transmitting a few pages from documents say journals articles.

INTER LIBRARY LOAN SERVICE : -

This service will enables a library to request another library thought the network for one or more books on inter library loan basis for meeting the demands of its users.

REFERENCE SERVICES : -

Requests for provision of information which cannot be satisfied by a library can be referred to another sources where from the information can be had. In this service the users will be informed about the source to be approached to get the required information.

SELECTIVE DISSEMINATION OF INFORMATION : -

User request are collect through E-mail. The descriptors are mattered against latest available documents & the required users are contacted through E-mail.

CURRENT AWARESS BULLETIN : -

The university library is publishing a fortnightly publication of "Current Awareness BulletinÞ containing Xerox copies of all the content pages of the Journals subscribed by Bangalore University Library.

CONCULUSION : -

Digital libraries have opened up a very large window of appoctunity to spread knowledge across a very wide population. Recent development in technological capabilities, increase the services to higher education of digital storage. Digital libraries has emerged as a boon to the information seckers as well as libraries. Digital libraries is treated as speedy, accurate & effective way of academic & reserarcher*s communities in the digital library service as facililators have to learn & Higher Education Active in information.

REFERENCE : -

1) choukhande, vaishali " institution Repository using Greenstone Digital Library Software in Shri Shivaji Science college Amravati

2) http://en.wikipedia.org/wiki/digital _library.3 jain, Manish Digital Library : A rainbow in the sky of information Environment Journal of Library information technology Vol. V.

शास्त्रीय संगीत के प्रसार एवं प्रचार में इलेक्ट्रानिक एवं संचार माध्यमो की भुमिका

प्रा. वंदना मधुकरराव देशमुख
(सहायक प्राध्यापक)
कला महाविद्यालय मलकापुर, अकोला.
email : deshmukhvmd123@gmail.com

फोन नं :— 9420841422 / 7588908459

प्रास्ताविक :— बीसवी शताब्दी को विज्ञान एवं तकनीकी का युग कहा जाता है। इस शती मे जीवन के प्रत्येक क्षेत्र मे शीघ्र गति से परिवर्तन हुए। यह परिवर्तन राजनितिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक, आदी क्षेत्रो के साथ साहीत्य, कला, शास्त्र, इन ललित कलाओं पर भी इनका परिणाम देखा जा सकता है। आज हम आधुनिकता के कारण अनेक रूपो में रूपान्तर देख रहें है। जिससे सर्वत्र गतिमानता, नवीन धारणाएँ, जीवन के क्षेत्र मे चिंतन करने की नवीन प़द्धतीयॉ, प्रकट हो रही है। जिसका श्रेय इस वैज्ञानिक प्रगती को दिया जाता हैं। इस वैज्ञानिकताने मनुष्य जीवन की संभावित सामान्य पक्ष को प्रभावित किया, वहॉ संस्कृती एवं कला कैसे छूट सकती है? इस वैज्ञानिकता का कला के क्षेत्र में प्रवेश हुआ और इसने कला और शास्त्र इन दोनो घटको को प्रभावित किया। इस वैज्ञानिकता के नए नए स्त्रोतो से शास्त्रीय संगीत प्रभावित हुआ।

शास्त्रीय संगीत की बात की जाए तो इस वैज्ञानिकता के माध्यमों से शास्त्रीय संगीत मे क्रांती युग का निर्माण हुआ ऐसा कहा जा सकता है। इस विज्ञान के उपकरणों मे ग्रामोफोन, मायक्रोफोन, कॅसेट, टेपरिकॉर्डर, इंटरनेट तक की कई सुविधाओं के नाम दे सकते है। जिनके कारण शास्त्रीय संगीत अपनी धरातल से ऊपर उठा। उसी प्रकार मुद्रण प्रणाली की सुविधा आने से शास्त्रीय संगीत के प्रचार एवं प्रसार को बढावा मिला। इस प्रकार प्रस्तुत शोध लेख में शास्त्रीय संगीत के प्रचार एवं प्रसार हेतू इलेक्ट्रानिक एवं संचार माध्यमो को प्रस्तुत करने का प्रयास कर रही हुॅं।

संशोधन की पद्धती :— प्रस्तुत शोध लेख के लिए ऐतिहासीक, सामाजिक पद्धती को एवं द्वितीय स्त्रोतो की सहायता ली है। ऐतिहासीक, सामाजिक पद्धती मे कला, साहीत्य, शास्त्र, आदी विषयों का चयन किया जाता है उसी प्रकार द्वितीय स्त्रोतो मे Information Upload कर ली जाती है। इसलिये इन पद्धतीयों का चयन किया है।

संशोधन की आवश्यकता :— आज का शास्त्रीय संगीत का बदलता स्वरूप यह विज्ञान की देन समझा सकता है। इसी विज्ञान के कारणवश संगीत का कला पक्ष एवं शास्त्र पक्ष प्रभावित हुआ है। उसके फलस्वरूप शास्त्रीय संगीत के विकास मे वैज्ञानिक उपकरणोने क्या भुमिका निभाई है, इस विश्लेषण हेतू इस संशोधन की आवश्यकता पडी है।

शास्त्रीय संगीत के प्रचार, प्रसार हेतू इलेक्ट्रानिक माध्यमो की भूमिका :—

भारतीय शास्त्रीय संगीत के पद्धती में एक वैशिष्टयपूर्ण बात रहती थी की, इस कला को मौखिक रूप से गाया जाता था। इसका कारण घराणों की परंपरा थी। क्योंकी बीसवी शताब्दी के मध्य तक शास्त्रीय संगीत पर गुरूशिष्य परंपरा का प्रभाव दिखाई पडता है। इस शताब्दी के उत्तरार्ध मे इस पद्धती में बदलाव आना प्रारंभ हुआ। ये बदलाव था वैज्ञानिकता का इस वैज्ञानिकता से इलेक्ट्रानिक उपकरणो के साथ छपाई जैसे उपकरणो का आना शुरू हुआ। इससे विद्यालयीन एवं विद्यापीठ स्तर पर

संगीत का 'विषय' मे अंर्तभाव हुआ और धीरे धीरे शास्त्रीय संगीत इन माध्यमों से प्रसारीत होने लगा। ऐसे ही कुछ इलेक्ट्रानिक एवं छपाई जैसे उपकरणो को शोध लेख मे प्रस्तूत करने का प्रयास कर रही हूॅं।

:— शास्त्रीय संगीत के प्रचार प्रसार मे इलेक्ट्रानिक माध्यम :—

व्ही. सी. आर :— जब टिव्ही का विस्तार होना आरंभ हुआ तभी से टिव्ही पर प्रसारीत होनेवाली चित्रों को रिकॉर्ड करना सुलभ हुआ। इस उपकरण से शास्त्रीय संगीत का थेट प्रक्षेपण का कार्यक्रम व्हिडीयो सहित रिकॉर्ड करके संचीत किया जाने लगा। इससे विद्यार्थी एवं शास्त्रीय संगीत मे रूचि रखनेवाले समाज को व्हिडीयो सहित रिकॉर्डिंग उपलब्ध हुई। जिससे आज भी कई गायक वादकों के व्हिडीयो लगाकर देख व सुन सकते है। इस व्हि सी आर की सहायता शिक्षण संस्थाओ मे ली जाती है। इसके उपरान्त कहा जाता है की, ''संगीत नाटक अकादमी'' मे अनेक संगीत शास्त्रीयो के कला के साक्षात्कार व्हिडीओ रिकॉर्डीग (व्हि. सी. आर.) उपलब्ध है।

कॅसेटः— तत्कालीन काल का यह उपकरण विद्यार्थीयों के लिए सिद्ध हुआ। इस उपकरण से सिमित घरानों की गायकी जनसाधारण तक लायी गई। इस उपकरण मे एक ही जगह (गमक, मुर्की, मींड)को बार बार सुनने की सुविधा मिली।इस उपकरण से अपने गायकों की गायकी या शैली का अनुकरण किया जाने लगा।

सी डी. :— इस उपकरण शास्त्रीय संगीत अपना योगदान रहा है। इस उपकरण की mp3 & mp4 इस ऑडीओ मे अन्य गायक एवं वादकों का विविध शास्त्रीय रागों के गीत प्रकारो के रिकॉर्डस सुनने के लिए उपलब्ध है। इन सी डी यों से विदेशों मे भी शास्त्रीय संगीत का प्रचार हो रहा है।

कम्प्युटर :— इस महाजाल के संगणक से शास्त्रीय संगीत का प्रसारण संभव हुआ है। इसके कारण हमारा संगीत विदेशों मे जा रहा है। इससे राष्ट्रीय आंतराष्ट्रीय स्तर पर हो रहे थेट—प्रक्षेपण का पुनः प्रसारण संभव हूआ है। उसी प्रकार इस माध्यम से 'दुरस्थ शिक्षा' की संभावनाओं का भी विस्तार हुआ है। इतना ही नहीं Video Conference का आयोजन कर शास्त्रीय संगीत के संदर्भ मे मान्यवरों से बातचीत कर सकते है। यह सुविधा इस उपकरण से शास्त्रीय संगीत के प्रचार हेतु उपयोगी सिद्ध हुई है ।

मायक्रोफोन :— इससे शास्त्रीय संगीत मे बडा परिवर्तन आया है, इसके स्पीकर इस माध्यम से पीछे बैठने वालो कों भी चिल्लाकर गाने—बजाने की जरूरत नही होती, इसके कारण रागों के स्वरूपो मे एवं वादन शैली मे परिवर्तन आ रहा है।

तानपुरा एवं तबला :— कुछ विद्युतीय उपकरण, जिनका केवल सांगीतिक कार्यविधियों में प्रयोग होता है वह वैज्ञानिक उपकरण की देन कही जा सकती है। यह उपकरण संगत तथा रियाज के लिए उपयोगी सिद्ध हुए है। इनमे तानपुरा, सुरबहार, तालमाला, स्वरपेटी आदी वाद्यों का विशेष स्थान है।

:—शास्त्रीय संगीत के प्रचार प्रसार मे संचार माध्यमों की भूमिकाः—

आकाशवाणी :— आकाशवाणी का उदय संगीत जगत के लिए चमत्कार से कम न था। तत्कालीन काल में शास्त्रीय संगीत के प्रचार प्रसार हेतू आकाशवाणी उपयोगी सिद्ध हुआ है। उस वक्त 'अखिल भारतीय राष्ट्रीय कार्यक्रम' की शुरूआत हुई। जिसके अंतर्गत संगीत सभाओं का आयोजन होता था। बाद मे 1955 मे ''आकाशवाणी संगीत संमेलन'' शुरू हुआ। जिसमे हिदुस्तानी एवं कर्नाटकी संगीत

भी था इसके अलावा आकाशवाणी दिवाली संगीत संमेलन, शास्त्रीय रागोंपे आधारित चित्रपट गीत, इन नामों से कार्यक्रम पेश करती थी। तथा आकाशवाणी संगीत प्रतियोगिता का प्रारंभ हुआ। उस वक्त आकाशवाणी के नियमित प्रसारण मे

1 दैनिक शास्त्रीय संगीत का प्रसारण

2 संगीत पत्रिका कार्यक्रम

3 संगीत पाठ

4 संगीत सरिता

इन कार्यक्रमो के अंर्तगत समय समय पर कलाकारों, संगीततज्ञो के संदर्भ मे संगीत संबंधी बातों पर ज्ञानदेय सामग्री प्रस्तुत करती थी। आकाशवाणी का बाह्यतंर्गत कार्यक्रमो को भी प्रसारीत करने का कार्य करती थी जैसे शहर मे संपन्न हुए संगीत संमेलनो को प्रसारीत करना, चर्चाओ को ध्वनिमुद्रित करना, दुसरे शहरो से आये कलाकार, पंण्डित उन्हें आकाशवाणी पर लाना, इस प्रकार आकाशवाणी से सांगितिक गतिविधीयॉ प्रसारीत करती थी।

रेडिओ :– रेडियो के कालखण्ड मे सभी प्रकार के संगीत का प्रयोजन होता था। शास्त्रीय संगीत के पक्ष मे 1952 मे National Programme Music, Telecast होता था, जिसमे संगीत के राष्ट्रीय कार्यक्रम, आकाशवाणी संगीत संमेलन, आंतरराज्यीय कलाकारों की संगीत सभा, संगीत के श्रेष्ठ प्रसिद्ध व्यक्ती और कलाकारों की स्मृतीनिमित्य विशेष कार्यक्रम प्रसारित होते थे।

शास्त्रीय संगीत के लिए Public Broadcast प्रसार भारती ने एक नया Channel Launch किया उसका नाम है Raggam, Raggam ये Channel AIR, Mobile, App, DTH, Computer Windows 7 पर देखे सुने जा सकते है। इस प्रकार शास्त्रीय संगीत के प्रचार प्रसार हेतू इन उपकरणों की सहायता होती है। आज भी कई गायक वादकों की Recorded CD रेडिओ पर विविध शहरों में विविध नामों से प्रसारीत होती है।

टेलीवीजन (दूरदर्शन) :– शास्त्रीय संगीत के प्रचार मे टेलीवीजन द्वारा कलाकार या वार्ताकार की कला को श्रवण करना तथा प्रत्यक्ष देखना संभव हुआ, ये इस दृकश्राव्य माध्यम का शास्त्रीय संगीत मे सहयोग था। उस समय टेलीवीजन से कुछ कार्यक्रम प्रसारित किए जाते थे। जैसे :–

1 राष्ट्रिय तथा अन्य संगीत कार्यक्रम

2 साक्षात्कार एवं भेटवार्ताऍ

3 सुप्रभात

4 स्प्रिट ऑफ फ्रीडम

5 अन्य सामायिक कार्यक्रम

आज मुंबई की Private Company Octav Insync इस चॅनेल पर शास्त्रीय संगीत के कार्यक्रम प्रसारीत करती है। इतना ही नहीं 2012 में Art & Culture नाम का Programme Re Launched किया गया । यह शास्त्रीय संगीत को बढावा देने के लिए किया गया ।

विश्वविद्यालय :— विश्वविद्यालय भी संगीत के प्रचार और प्रसार मे महत्वपुर्ण घटक है, वैसे तो विश्वविद्यालय शिक्षा देने हेतू है, किन्तू कुछ विश्वविद्यालयों की स्थापना संगीत की शिक्षा देने की उददे्ष्य से की गई हैं, उनमे रविंद्र भारती(कलकत्ता), इंदिरा कला संगीत (खैरागढ), भातखंडे संगीत विद्यापीठ, इन विश्वविद्यालयो से शास्त्रीय संगीत का प्रचार प्रसार होता है।

पुस्तके :— पुस्तकों का भी शास्त्रीय संगीत मे योगदान है। पुस्तकों से संगीत से संबंधीत गुढ बातें जन साधारण तक सुगमता से पहुॅंची। पुस्तको के प्रकाशन पं. वि. दी .पलुस्कर तथा पं वि. ना. भातखंडे जी का योगदान रहा है। हिदुस्थानी संगीतशास्त्र भाग (1 से 4), क्रमिक पुस्तक मालिका (1से6), इनके अतिरिक्त पं, पलुस्कर जी के संगीत बालबोध, राग—विज्ञान (1 से 6), राग—प्रवेश, इन पुस्तकों का शास्त्रीय संगीत के प्रचार एवं प्रसार मे अनमोल योगदान रहा है। इतना ही नहीं आज अनेक संगीतशास्त्रीयों के पुस्तकों का संग्रह किया जा रहा है, जिनसे शास्त्रीय संगीत का प्रचार एवं प्रसार हो रहा है।

संस्थााए :— शास्त्रीय संगीत के प्रचार प्रसार हेतु संगीत कार्यालय हाथरस एवं अ.भा.गां. महाविद्यालय मंडळ इस कार्य मे अपना योगदान निभा रही हैं। इस कार्य मे ये संस्थाए नवोदित लेखकों को अपने कला एवं शास्त्र पक्ष के लेखों को प्रसिद्ध कराने में अपना सहयोग दे रही है। इतना ही नही इन संस्थाओं से कुछ समारोह आयोजित किए जाते है। उनमे

1 **शंकरराव व्यास समारोह**

2 **5 मई स्थापना दिवस**

3 **शकुंतला संगीत समारोह**

इन समारोह के अंतर्गत गायन वादन से संबंधित अनेक कार्यक्रमो का आयोजन किया जाता है।

पत्र—पत्रिकाएॅं :— इन पत्र—पत्रिकाओं का महत्वपुर्ण योगदान रहा है। पत्र के संदर्भ मे समाचार पत्र अपनी भूमिका निभा रहा है, इनमे ''टाईम्स ऑफ इंडिया'', ''हिंदुस्तान टाईम्स'', ''नवभारत टाईम्स'', ''लोकसत्ता'', ''सकाळ'' आदी समाचार पत्रों मे शास्त्रीय संगीत संदर्भ मे लेख एवं समीक्षा प्रकाशित करते है । कुछ संगीत पत्रिकाओ भी इनमे समावेश किया जा सकता है, उसमे तत्कालीन 1) भारती 2) संगीतामृत, 3) संगीत कार्यालय हाथरस (संयुक्त पत्रिका), 4) संगीत कला विहार इनका उल्लेख किया जाता है।

ITC : शास्त्रीय संगीत के प्रचार एवं प्रसार मे ITC एवं Speak Mac संस्था शास्त्रीय संगीत का प्रचार एवं प्रसार कर रही है। यह संस्थाए नगरो मे एवं विश्वविद्यालयों मे संगीत संमेलन आयोजित करके प्रचार एवं प्रसार कर रही है।

उपसंहार :—

शास्त्रीय संगीत के प्रचार प्रसार मे इलेक्ट्रानिक एवं संचार माध्यमो ने तत्कालीन काल में निःसंदेह रूप से अपनी अपनी भूमिका निभाई है। इन वैज्ञानिक उपकरणों की सहायता से शास्त्रीय संगीत का प्रचार एवं प्रसार में क्रांती हुई है। इतना ही नहीं अब कलाकार गुरू शिक्षा के साथ इन उपकरणों के प्रयोग से अपनी कला—प्रदर्शन स्वयं देख सुन सकते है एवं अपना मुल्यांकन करने की क्षमता पाते है। उसी प्रकार इन माध्यमों के कारणवश भारतीय शास्त्रीय संगीत जनसाधारण लोंगो तक ही नहीं बल्कि

विदेशों में जा पहुँचा है। इन माध्यमों के समावेश आज के नवोदित वर्ग को ही नहीं कलाकार, शिक्षक, एवं समाज तक उपयुक्त रहा है। इन उपकरणों के कारण बडी बडी महफिलो के रिकार्ड ध्वनिमुद्रित है। उसी प्रकार मुद्रण प्रणाली का भी शास्त्रीय संगीत के प्रचार एवं प्रसार मे योगदान है। यह मुद्रण प्रणाली के कारण आज कई सेमिनार चर्चासत्र एवं परिसंवाद आयोजित किये जाते है, जिससे आज शास्त्रीय संगीत के कला एवं शास्त्र पक्ष का प्रचार प्रसार हो रहा है।

संदर्भ ग्रन्थ सूची :—

1 संगीत कला विहार

2 संगीत कार्यालय हाथरस

3 इंनटरनेट

4 सोविनार

5 संगीत विशारद

6. साक्षात्कार से प्राप्त

7. भारतीय संगीत में उपकरणों की भूमिका

KING LEAR: TRAGEDY OF GOOD AND EVIL VISIONS

Pravin Prakashrao Ugale

Assistant Professor, Department of English,

Arts College Malkapur Akola Maharashtra

ABSTRACT:

King Lear is one of the most renowned plays by the incomparable Elizabethan writer William Shakespeare. Maybe this is the most excellent play by Shakespeare not just for its hero's being an old-matured man who is almost at the verge of death, yet in addition for its masterful mixing of good and evil powers through the entire activity line of the play. Here, as the hero is an old ruler, it is normal that he ought to have had some Knowledge being experienced by his lifetime achievement. But the real happening is the other route round – King Lear, the old lord, is caught by the mischievous exercises of the malicious powers. Also, this play, King Lear, is regularly criticised for its substance of an excess of embellishment of the evil powers and their successive triumph over the great ones dismissing the conventional 'poetic justice'.

KEYWORDS: Jealousy, Infidelity, Overall Judgment, Good and Evil

INTRODUCTION

In King Lear, the characters play the part as the medium of good and evil powers. Characters like Cordelia, Edgar and Kent are the example of good power; while, characters like Regan, Goneril and Edmund effectively represent the evil power in the play. From the earliest starting point of the play, we see the struggle of an 'evil VS good'. From the obvious assumed worth of these characters, it is hard to get the genuine image of 'good' as well as 'evil' of the characters. Or maybe, in the opening scene, we see how Goneril and Regan, the two sisters, establish a decent connection before their old father King Lear before the crowd. Then again, the old lord banished his youngest girl Cordelia and his companion Kent simply because of his inability to comprehend their righteousness from their too great appearance, which is practically fullest to the degree of effortlessness. In the subplot of the play as well, we see an equal component where Gloucester distrusts his great child Edgar and trusts his ill-conceived underhanded child Edmund's lies against Edgar. In both the plots, we discover this complexity among appearance and reality in the characters, which in the main impression isn't clear not only to King Lear and Gloucester but also to the readers. Furthermore, therefore by receiving the style of difference between genuine nature and clear activities of the characters, Shakespeare displays the 'good' and 'evil' powers through these specialists, i.e., through these characters, in King Lear.

PREMISE

William Shakespeare's King Lear has become an exceptional play in world literature crossing the boundary of the time frame of the Elizabethan era, perhaps mostly, because of its unique blend of good and evil agents through the art of characterization, where the denial of poetic justice, i.e., the frequent victory of the evil forces over the good ones is remarkably horrifying, which ultimately gives it (the play) a mind-scratching identity of a universal tragedy with the extreme examples 'hubris' and 'hamartia'.

OBJECTIVES

The primary objective of the present study is to examine the role of good and evil agents through the art of characterization, i.e., in the presentation of characters and their respective roles in the play. The objective of this research also tries to make an attempt in reviewing Shakespearean vision in the light of 'poetic justice', i.e., the dominance and winning of a certain force over the other one.

SCOPE AND JUSTIFICATION

The study is in fact a critical review on the role of the characters in the play King Lear, which ultimately tries to examine Shakespearean vision of 'good' and 'evil' in the light of poetic justice. So the research has its scope to explore between the characters' apparent intentions and actual motifs, making it a sort of critical assessment of 'appearance VS reality'. Such a research on the topic of the present study is genuinely unique in its origin. Though few related discussions might have taken place in some tertiary level classrooms while analyzing the characters of King Lear, any exact formal research on the said topic has yet not been found common as publications. So, the findings of the present research is expected to contribute in the field of character-analysis as the 'appearance VS reality' is concerned and also in understanding Shakespeare's vision and handling of the role of characters in his plays, especially in his tragedies, as the research considers King Lear as an example.

REVIEW AND METHOD

William Shakespeare's King Lear was studied critically for its being the primary source for the study. Enough critical essays and criticism were collected to get the some additional idea of the study as the secondary source. Books of A. C. Bradley and Samuel Johnson were very much supportive to the subject matter. Different literary websites were also helpful for the review and the 'observation method' has been the one suitable for the progress of the research.

DISCUSSION AND FINDINGS

Shakespeare has presented here, in King Lear, the evil agents as the cunning, clever and shrewd characters; whereas, on the other hand, he brings before the audience the good agents as the honest and non-harmful characters who become the victims of the cunning attitude and clever acts of the evil characters. King Lear is a brutal play, filled with human cruelty and awful, seemingly meaningless disasters. The play's progression of dreadful events raises an obvious query for the characters — namely, whether there is any possibility of righteousness in the world, or whether the world is basically apathetic or even intimidating to human race.

MAINSTREAM OF THE PLAY

Goneril and Regan please their father and get their share of the king's property using their cunning and clever tricks hiding their evil motifs, whereas Cordelia is banished as she cannot

please her father only because she is honest and unable to adopt treachery like her other two sisters. The same parallel happens in the subplot of the play where Gloucester is trapped by the lies and treachery of Edmund, leading to the suffering of Edgar. So, here we mark the honesty in the agents of the good force and dishonesty in the agents of the evil force. Moreover, we also observe the fact that good force frequently gets dominated by the evil one. May be, it is Shakespearian vision or concept of good and evil that makes the presentation so in the play.

INFIDELITY

Betrayal plays a critical role in King Lear and shows the workings of iniquity in both the familial and political realms — here, brothers let down brothers and children deceive fathers. Goneril and Regan's betrayal to Lear raises them to control in Britain, where Edmund, who has betrayed both Edgar and Gloucester, joins them. (Spark Notes Editors) Nevertheless, the play suggests that betrayers inevitably turn on one another, presenting how Goneril and Regan fall out when they both turn out to be concerned to Edmund, and how their jealousy against one another ultimately
King Lear: Amalgamation of Good and Evil Visions, Manarat International University Studies,
lead to communal demolition. Furthermore, it is significant to consider that the whole play is set in proposition by Lear's sightless, idiotic infidelity towards Cordelia's love for him, which strengthens that at the compassion of every infidelity lays a slanted set of principles.

JEALOUSY AND GREED

A very common and major negative side or aspect of human nature is jealousy, which we see neither in Cordelia, nor in Edgar, nor in Kent, nor in any other good characters in King Lear, like the Duke of Albany and the Duke of France. But jealousy is very frequent in the characters like Goneril and Regan – they are even jealous to each other to have more share of their father's property. They are also jealous to each other to have Edmund as their husband. On the other hand, Edgar becomes the victim of Edmund's jealousy – Edmund does evil to Edgar also because he wants to make the good son Edgar be looked down upon by Gloucester. Edmund successfully does that and gets his father's favor. Some critics believe that throughout the whole play, King Lear, the audience has witnessed Edmund's growing success as a reward for his evil machinations.

And, very much related to jealousy, another thing that the evils possess, which is not there in the good characters, is greed. It is the greed for property that makes Regan and Goneril so negative by virtue. It is the greed for power that makes Edmund produce continuous lies before his father against Edgar. Whereas, the opposite thing is found in the Duke of Trance, who knowing very well that Cordelia will inherit nothing from her father King Lear, he marries her. So, in one hand we see here the jealousy and greed in the agents of evil force and on the other we get honesty and broader attitude in the agents of the good force. The major examples that can be quoted here in support of the good force are: (a) Cordelia, being banished by her father, helps her father when he is in suffering, (b) Kent, who is also banished by King Lear, helps the old king throughout the whole journey of Lear's life, and (c) Edgar, who though earlier escapes from the sight of his father when his father misunderstands and becomes furious towards him, does not hesitate to help his blind father Gloucester in danger. So, there is no doubt that, according to Shakespearean concept, the good force is the barrier of virtuous ideals; whereas, the evil force is impregnated

with all the devilish motifs.

GOOD FORCE WITH NATURE

The good force, as we see in King Lear, is always with nature. It never breaks the natural bond. By nature, a husband is bound to his wife, a child to its parents, and servant to the master. And in this play, Cordelia is bound to his father King Lear, Edgar to his father Gloucester, and Kent to his master King Lear fulfilling the demands of 'nature'. But, the evil force breaks this natural bond hampering the natural order. When the rule of nature over human relationship is violated, the universe is disrupted, as we see when the daughters are cruel to their father, nature is not in good order – there is a stormy night. In King Lear, the affectionate and moral relations between/among the members of families are disrupted by the unnatural devilish actions of

Regan, Goneril and Edmund – Regan and Goneril go against the father-daughter relationship and Edmund behaves unnaturally both towards his father and his brother. While examining the

Shakespearean vision of 'good' and 'evil' in King Lear, we cannot ignore this very treatment and presentation of both the sides (good and evil) in maintaining and breaking natural law and order.

AGAINST THE TRADITION OF 'POETIC JUSTICE'

Going against the tradition of 'poetic justice', in King Lear, the evil characters are more intelligent and stronger than the good ones. In one hand, the agents of good force are presented here as the meek, mild and gentle characters, while on the other, the evil agents are portrayed almost like the grasping cruel beasts. – The Duke of Albany, though sympathetic to King Lear, is so meek in personality that he cannot protest his wife Goneril from maltreating her father. Edmund, the illegitimate son of Gloucester, is so cunning and clever that he simultaneously makes both his father and brother fools and gets the success in making plots against them. So, there is no denial of the fact that, the evil force is given more power and supremacy over the good one in King Lear, which brings forward a critical question: Whether Shakespeare has done justice, or not? (Dr. Samuel Johnson, Preface to Shakespeare)

OVERALL JUDGMENT

King Lear has again and again been described as Shakespeare's greatest work, the best of his plays, the tragedy in which he exhibits most fully his multitudinous powers; and if we were doomed to lose all his dramas except one, probably the majority of those who know and appreciate him best would pronounce for keeping King Lear. (Bradley, 1905)

In the overall judgment, the same question regarding 'justice' and 'injustice' in dealing the 'good' and 'evil' in King Lear remains a matter of controversy. Dr. Johnson in his Preface to Shakespeare mentions that Shakespeare has often done injustice to virtue and morality. Though, it is not that much clear to the readers whether Dr. Johnson has commented so only by assessing King Lear, if this comment is mainly based on King Lear, we should accept that, because the readers have also noticed such unexpectedly exceptional, and sometimes, better to say 'peculiar' treatment of 'good and evil' in this play. Even an ordinary reader, who is not a literary critic, may often think that in King Lear Shakespeare has done injustice to morality neglecting the good force exaggerating too much of the evil force and its devilish dominating power. It does not escape from our sight that in every single action of the evil force in the play, there is a vividly described minute detail; whereas, such attention is not there in the description of the actions of the good force. (Dr. Samuel Johnson, Preface to Shakespeare)

DEATH-END OF THE PLAY

According to Cliff, at the play's conclusion, the stage is littered with bodies, some deserving of death and some the innocent victims of evil. Cornwall has been destroyed by his own honest servant; Edmund is killed by the brother he sought to usurp; both Goneril and Regan are dead, one murdered and the other a suicide; the obedient steward Oswald is dead, a victim of his own compulsion to obey. In the end, no easy answer serves to the question of divine justice, except that perhaps man must live as if divine justice exists, even if it is only a product of rich and wishful imaginations.

CONCLUDING REMARKS

The concepts of good and evil, which can be understood and defined differently, are two broad concepts because of their diverse in interpretations. The two abstract notions have been discussed throughout the centuries since the human existence continue to be a dispute today. However, the meaning of good and evil was especially interesting in the middle Ages and Renaissance period (Degünther, 2012). In fact, being the readers of the Modern era, it is not possible to examine exactly what William Shakespeare's intention was in going against the traditional track of poetic justice, or even what there was in his mind when he wrote King Lear, but it is true that, though there is exaggeration of the 'evil' over the 'good', Shakespeare proves his artistic genius by mingling the good and evil forces while presenting the tragic consequences of the suffering

human soul with an extreme example of 'hubris' the self-ego and 'hamartia' the error of judgment in both the main and sub plots of the play King Lear.

BIBLIOGRAPHY

An Anthology of English Writing, English Society of Manarat International University, Dhaka, Bangladesh, December 2006, Page: 99-102

London: Macmillan. pp 244-279.

GRIN Verlag. Retrieved from: <http://www.grin.com/en/e-book/200565/good-and-evil-in-shakespeare-s-king-lear-and-macbeth>

http://www.cliffsnotes.com/literature/k/king-lear/critical-essays/divine-justice

1904, pp. 9 ff.

2002. Web. 17 May. 2015.

मानवाच्या मानसशास्त्रीय विकासात संगीताची आवश्यकता आणि योगदान

डॉ. सुनिल बाबुलालजी पटके
(संगीत विभाग)
कला महाविद्यालय मलकापूर
ता. जि. अकोला.
मो.न. 7588085130

प्रस्तावना -

आजच्या आधुनिक समाजातील मोठा वर्ग तणावग्रस्त आहे. विद्यार्थी नैराश्यातुन आत्महत्या करतात, मतीमंद किंवा अपंग मुलांचे जन्माला येण्याचेप्रमाण वाढलेले दिसुन येते. या सर्व मानवाच्या मानसिक व्याधीवर संगीत हे उत्तम औषध ठरत आहे, हे नवनविन प्रयोगातुन सिध्द होत आहे. मानवाचा मानसिक योग्य विकास झाला तर तो व्यक्ती यशाचे शिखर गाढतो यात शंका नाही, परंतु व्यक्तीचा मानसिक विकास जर योग्य पध्दतीने झाला नसेल तर व्यक्ती समाजात योग्यप्रकारे वावरु शकत नाही व समाजाच्या प्रवाहातुन बाहेर लोटल्या जाते. संगीत आत्मसाद केल्याने मानवाचे बौध्दीक व मानसिक व्यक्तिमत्व विकसित होते. आत्मविश्वास, आत्मसंतुष्टी, एकाग्रता, शांती, ज्ञानावस्था, शारीरिक विकास, हावभाव, मुद्रा नियंत्रण, शरीराचा अन्य अवयवांशी ताळमेळ इत्यादी गुणाचा विकास संगीत साधना केल्याने किंवा आत्मसाद केल्याने होऊ शकतो. मानवाच्या मानसशास्त्रीय विकासात संगीताचा अत्यंत मोलाचा व महत्वपूर्ण वाटा आहे.

संशोधनाची आवश्यकता -

प्रस्तुत शोध निबंध हा मानवाच्या मानसशास्त्रीय विकासात संगीताची भूमिका या विषयावर आधारीत आहे. सामाजिक संबंधातून निर्माण होणारे मानसिक ताणतणाव, कठीण परिस्थितीच्या सतत सामना करावा लागतो आणि हा करत असतांना मनुष्याचे शारीरिक व मानसिक संतुलन बिघडते आणि

यातुनच तो विविध आजारांना बळी पडतो व तणाव ग्रस्त होऊन व्यसनाधीस्त होऊन आत्महत्या करण्याचा मार्ग निवळतो. या सर्व मानसिक व्याधीवर उपाय म्हणून संगीत हा एक उत्तम मार्ग आहे, संगीत श्रवण केल्याने मनःशांती मिळते, जगण्यात उमेद निर्माण करते, रोजच्या तणावपूर्ण वातावरणापासून सुटका करते, मनात आशंची नवी पालवी फुलविते, सकारात्मक विचार करण्याचे सामर्थ्य देते, संगीत ही अविष्कृत करण्याची कला आहे. भावना, जाणिवा प्रगट करण्याचे सुगम व सहज साधन आहे. संगीत आणि शरीर स्वास्थ्य या विषयावर जागतिक पातळीवर मोठया प्रमाणात संशोधन झाल्याचे दिसते. म्हणुनच या विषयावर अधिक संशोधन होऊन मानसशास्त्रीय विकासाच्या नव-नविन शाखा शोधण्याची आवश्यकता आहे.

संशोधन पध्दती -

प्रस्तुत शोध निबंध हा ‘‘मानवाच्या मानसशास्त्रीय विकासात संगीताची आवश्यकता आणि योगदान’’ या विषयावर आहे. प्रस्तुत शोधात मानवाचे मानसशास्त्रीय विकास संगीताच्या माध्यमातुन कसा होऊ शकते. मानसशास्त्राचा अभ्यास करत असतांना समाज हा महत्वाचा घटक असतो. मानसशास्त्र आणि संगीत समाजातील प्रत्येक घटकात अंर्तभूत आहे. म्हणून प्रस्तुत शोध निबंध हा सामाजिक संशोधन पध्दतीच्या अंतर्गत येतो म्हणुन प्रस्तुत शोध निबंधामध्ये सामाजिक संशोधन पध्दतीचा यथोचित प्रयोग करण्यात आलेला आहे. प्रस्तुत शोध निबंधाविषयीचे साहित्य हे विषया संबंधित पुस्तके मासिक, साप्ताहिके, संगीत पत्रिका, संगीत मासिक, संगीत पुस्तके, मानसशास्त्रीय पुस्तके व विकिपिडीया याव्दारे एकत्रित करण्यात आले असुण प्रस्तुत शोध निबंधामध्ये यथोचित उपयोग करण्यात आलेला आहे.

मानसशास्त्र आणि संगीत -

मानसशास्त्र ज्या अनेक कला आणि शास्त्राशी संबंधीत आहे त्यामध्ये प्रामुख्याने संगीत कलेला महत्वपूर्ण स्थान आहे. मानसशास्त्रामध्ये मानसिक विकास हा एक प्रमुख भाग आहे. मानवी व्यवहारातील काही घटक जसे - ज्ञानात्मक घटक, क्रियात्मक घटक, भावात्मक घटक या सर्व घटकावर संगीत श्रवणामुळे प्रभाव पडतो. संगीत आणि मानसिक क्रिया हया एकदुस-यावर आधारित असतात. म्हणूनच प्राचीन काळापासून मानसशास्त्राला मनाचे शास्त्र अर्थात Science of mind म्हटल्या गेलेले आहे.

मानसशास्त्रामध्ये मानवी-मानसिकतेचा अभ्यास केला जातो. संगीतामध्ये मानसशास्त्रीय दृष्टीकोणातुन कल्पना, स्मृती, योग, ध्यान, आवड, शिक्षण इत्यादी संबंधीत मानसिक प्रक्रियेमधून मानसिक विकास साधल्या जातो.

सामाजिक मानसशास्त्र आणि संगीताचा सहसंबंध -

"Man is social Animal"

अनेक कालांशी मानसशास्त्राचा संबंध आहे, त्यापैकी संगीत कलेतुन मानसशास्त्राचा दृष्टीकोन समजावून घेतांना हे लक्षात येते की, संगीत हे मानसशास्त्राचे सहाय्यक व समकक्ष आहे. दुसरे म्हणजे मानसशास्त्राच्या माध्यमाने संगीताचा आस्वाद घेता येतो. मानसशास्त्रास संगीताच्या दृष्टीकोनातुन त्याची तीन तत्वे समजणे आवश्यक आहे.

१)भावात्मक २) क्रियात्मक ३) ज्ञानात्मक

संगीतामुळे शांती, आनंद, सुख, प्रेरणा मिळते. त्यामुळे संगीत व मानसशास्त्र यांचा परस्पर संबंध ज्यात प्रत्येक मानसिक प्रक्रियेचा अभ्यास होतो.

उदा - स्मृती, कल्पना, ध्यान, इच्छा, शिक्षण इत्यादिंचा संगीताशी संबंध उल्लेखनीय व अभ्यास करण्याजोगा आहे.

"Heart speaks with heart and the music is the language of souls."

व्यक्तिच्या व्यवहारावर त्या सामाजिक स्थितीचा जो प्रभाव पडतो, त्याचा अभ्यास करणे होय. व्यक्ती समाजाला व समाज व्यक्तिला प्रभावित करतो. पण व्यक्तिचा स्वार्थ व समाजाचा स्वार्थ परस्परांना छेदतात, तेव्हा संघर्ष होतो. तेव्हा संयोजनासाठी संगीताचा आधार घेतल्या जातो. जसे, समुहगीतातून शिस्तभावना व एकात्मभावना साधते तसेच संगीतातुन वैश्विक भावनाही निर्माण होते त्यामुळे मोठमोठया सांस्कृतिक उत्सवांतुन सामाजिक ऐक्य साधले जाते.

"Folk music is the mirror of contemporary social life."

संगीताव्दारा बालपनापासून बौध्दिक व मानसशास्त्रीय विकास -

गर्भावस्थेपासून बालकांना संगीत ऐकवले तर त्यांच्या बुध्दीच्या विकासावर कसा परिणाम होतो याबाबत अनेक प्रयोगांव्दारे संशोधन केलेले दिसून येते.

गर्भावस्थेपासून ज्या मुलांच्या कानावर संगीत पडते ती मुले अधिक हुशार होतात असे संशोधकांनी सिध्द केलेले आहे. फ्लोरिडा येथे या संदर्भात झालेल्या संशोधनानुसार गर्भावस्थेत असल्यापासून ज्या मुलांच्या कानावर संगीताची मधुर धून पडते त्या मुलांच्या पेशींचा झपाटयाने विकास होतो. या आधारावर अमेरिकेत भावी मातांना ध्वनीमुद्रिका व सी.डी. उपलब्ध करुन देण्याची योजना राबविली. एवढेच नव्हे तर जॉजियाचे पूर्व गवहर्नर जेक मिलर यांनी आपल्या प्रांतातील मुले बुध्दिमान व्हावी यासाठी या योजनेला प्रोत्साहन दिले. महाराष्ट्रातील प्रसिध्द तज्ञ डॉ. बालाजी तांबे यांनी 'आयुवैदिय गर्भसंस्कार' या आपल्या पुस्तकात गर्भसंस्कार संगीताचा परिणाम गर्भाचे आरोग्य व व्यक्तिमत्व या दोहोंसाठी अतिशय महत्वपूर्ण आहे असे सिध्द केले आहे. एका प्रयोगाव्दारे हे सिध्द करण्यात आले आहे की, बाल्यावस्थेत इतर शिक्षणाबरोबरच संगीताचे शिक्षण घेणा-या विद्यार्थ्यार्ंची बुध्दी तीव्र असते. प्रयोगात दोन प्रकारची मुलं घेतली त्यापैकी काहींना अभ्यासाबरोबर संगीताचे शिक्षण दिले व काही मुलांना संगीत सोडून इतर विषय शिकविले गेले. प्रयोगांती सिध्द झाले की संगीत शिकणा-या विद्यार्थ्याची बुध्दी तीव्र होती व ते इतर मुलांपेक्षा कोणतीही गोष्ट लवकर समजू शकत हया प्रयोगाने आणखी एक गोष्ट लक्षात येते की, संगीतामुळे चित्ताची एकाग्रता वाढते.

बालकांच्या मानसिक विकासाबरोबर सर्वांगीन विकासासाठी संगीतासारखे दुसरे कोणतेच साधन नाही. कारण स्वर सामंजस्य ऐकणे, शिकणे व ओळखणे याव्दारे बालकात, ग्रहणक्षमता, एकाग्रता, रुचि, धैर्य, स्थिरता, कलात्मक बारकावे पारखण्याची क्षमता विकसित होते. लहान मुलं सांगितीक ढगाने गाऊन लवकर शिकतात. त्यामुळे त्यांच्या स्मरणशक्तीचा विकास तर होतोच परंतु त्याचबरोबर त्यांच्या जीवनावर आपल्या सभ्यता व संस्कृतीचाही प्रभाव पडतो.

मानसशास्त्रीय विकास आणि संगीत याबाबत तज्ञांचे विचार -

श्री उपेन्द्र चन्द्र सिंह यांनी म्हटले की What is music? "To summarise what is music, One can safely say it is a kind of yoga system, which acts upon the human organism and awaken and develop their proper functions to the extent of self realisation, the ultimate goal of Hindu Philosophy or religion."

न्यूयार्क मधील डॉ. एडवर्ड पोरेलास्की आणि इंग्लड येथील डॉ. मिथु यांनी आपल्या अनुभवाच्या आधारावर सांगीतले आहे की, "संगीत के स्वर शरीर में एक विशेषप्रकार का कंपन पैदा करते है, जिससे रक्त संचार तीव्र हो जाता है, फलस्वरुप विषैले एवं विजातीय तत्व विचलित होकर निसर्ग-मार्गोसे निकल जाते है, जिससे रोगी को स्वस्थ होते देर नही लगती।"

डॉ. जार्ज स्टीवेन्सन आणि डॉ. विन्सेंट पाल यांनी आपले मत व्यक्त करतांना म्हटले आहे की, "संगीत को सभी मानसिक तनावो के निराकरण की अचुक औषधी कहा है, उनका कहना है की, संगीताभ्यास के समय चित्त को विश्रांती ही नही, अपितु आत्म प्रकार भी उपलब्ण होता है।"

निष्कर्ष -

मानवाच्या मानसिक विकासाकरिता संगीत हे एक प्रभावी माध्यम आहे. मनातील विचार स्थिर ठेवून माणसाच्या मनाला एक प्रकारची मनःशांती प्रदान करते. संगीताच्या सानिध्यात सर्व दुःख विसरुन माणूस नव्या उम्मेदीने कामाला लागतो. वर्तमान काळामध्ये अनिष्ट विषयाकडे वळणारी युवापिढी अनेक मानसिक व्याधी, व्यसनाधीतेने ग्रासलेली आहे. अशा परिस्थितीत संपूर्ण आयुष्याना आनंदी, सुंदर, शांत, मधुर, आत्मविश्वासी, निडर, ध्येय्यवादी, मानसशास्त्रीय दृष्टया संक्षम बनविण्यासाठी संगीत कलेतील तिन्ही गायन, वादन, नृत्य या माध्यमाचा उपयोग केला तर फायदेशीर ठरेल. कारण संगीत हा आत्म्याचा हूँकार असून परमात्म्याचा ऊँकार आहे.

संदर्भग्रंथ सुची -

१) सौदर्य, रस एवं संगीत - प्रो. स्वतन्त्र शर्मा

२) सौदर्यशास्त्र एक तत्व मीमांसीय अध्ययन - डॉ. लक्ष्मी सक्सेना

३) Role of Music in all round development of human being (one day national level seminar L.B. Aney college yevatmal.)

४) संगीत कला विहार अंक जुलै - २०१०

५) संगीत मासिक हाथरस (सितम्बर - २००७)

६) संगीत एव मनोविज्ञान - डॉ. किरण तिवारी

७) संगीत की मनोवैज्ञानिक पृष्ठभूमि - डॉ. कविता चक्रवर्ती .

महिलांचे स्थान व दर्जा

डॉ. दिपाली प्र. गावंडे
मराठी विभाग प्रमुख,
कला महाविद्यालय, मलकापूर, अकोला
मो.नं.: ९०२८६४५२९७
dipali.nagpure1997@gmail.com

Ãöö¸ö¿ö :-

भारतीय समाजात स्त्री ही साधारणतः ¿ü›द्रच समजल्या जात होती. तिला अनेक अन्याय, अत्याचार, दुःखाला सामोरे जावे लागत होते. पुढे समाजसूधाकरकांच्या प्रयत्नाने व स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर घटनेत तरतूदी करून तिला आपल्या हक्काची व अधिकाराची जाणीव करून देण्यात आली. शासन स्तरावरूनही अनेक योजना राबविण्यात येऊ लागल्या. स्त्री शिकू लागली, अर्थार्जन करू लागली. मात्र यामुळे तिला अजूनही समाज व कुटुंबात समान दर्जा प्राप्त –ााला नाही. शंभर टक्के स्त्री-पुरुषांच्या मानसिकतेत खूप बदल होणे आवश्यक आहे.

प्रस्तावना :-

भारतीय संस्कृतीमध्ये महिलांना सुरवातीपासूनच पुरूषाच्या तुलनेत दुय्यम स्थान देण्यात आले. तिला तिच्या मुलभूत मानवी अधिकारापासून हक्कापासून वंचित ठेवण्यात आले. यामुळे तिचे जीवन दुःख, दरिद्र, कष्टाने भ¸¡»ö»ö ÆüÖ. ÃöÖ¡ÖÖ ×¾Ö»Öö Ã¾ÖÖ:वर होणाऱ्या अन्यायाला सामोरे जावे लागत होते. तिच्या या परिस्थितीला वाचा फोडण्याचे काम येथील काही समाजसुधारकांनी केले. त्यामध्ये म. ज्योतिबा फुले, सावित्रीबाई फुले, राजाराम मोहन रॉय, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर इ. होते. या समाजसुधारकांनी महिलांना त्यांचे हक्क, कर्तव्य, जबाबदारी व अधिकार यांची जाणीव करून दिली. पुढे स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर स्त्रीला भारतीय संविधानामध्ये घटनात्मक व कायद्याच्या चौकटीत राहून सर्वच महिलांना समानता आणि महिलांची सुरक्षा, त्यांचे अधिकार, न्याय व हक्कासाठी दाद मागता येईल. हे संविधानात नमुद केले आहे. भारतीय संविधान लागू –ााले तेव्हापासून महिलांच्या सामाजिक, आर्थिक, कौटुंबिक स्थितीचे व अधिकाराचे संरक्षण केले पाहिजे. त्यांना त्यांचे अधिकार मिळाले पाहिजे. त्यांना त्याच्या मानवी हक्कापासून वंचित ठेवू नये. अशा अनेक बाबींची दखल घेण्यात आली. सोबतच महिलांना पुरूषांच्या बरोबरीत सुविधा आणि संबंधी उपलब्ध करून देण्याची तसेच समतेची ग्वाही देण्यात आली. राज्यघटनेत नमूद करण्यात आलेल्या अनुच्छेद 14, 15, (3.4)16, 19, 23, 24, 39 (B), 42, ४७, २४३, (डी.टी.) ३३०, ३३२ (क) द्वारे सर्व क्षेत्रातील महिलांच्या कल्याण व सबलीकरणाकरीता तरतुदी करण्यात आल्या आहेत. वरील घटनात्मक तरतुदीच्या अनुषंगाने शासकीय स्तरावर महिलांच्या कल्याणाकरिता धोरण व कार्यक्रम आखण्यात येतात. राष्ट्रीय महिला आयोग, महिला व बालविकास विभाग या संस्थेद्वारे माहिलांसाठी बऱ्याच कल्याणकारी योजना राबविल्या जातात. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या माध्यमातूनही जागतिक पातळीवर असे प्रयत्न केले जातात. महिला विकासाकरिता सर्वच स्तरावरून प्रयत्न केले जातात. महिला विकासाकरिता सर्वच स्तरावरून प्रयत्न करत असतांना १९७५ हे वर्षे "आंतरराष्ट्रीय ´ö×Æü»öö ¾ÖÂÖÔ" ¾ö 3öö¸üÖÖ इ.स. २००१ हे "महिला सबलीकरण वर्ष " म्हणून घोषीत करण्यात आले होते.

विवेचन :-

आज स्त्रीला मतदानाचा अधिकार आहे. स्वतःचा मार्ग निवडण्याचे स्वातंत्र्य आहे. बारावीपर्यंत मुलींना विनामुल्य शिक्षण †ÖÆü. महिलांसाठी नोकरीत, राजकारणात राखीव जागा ठेवल्या आहेत. समान वेतनाचा, समान नागरिकत्वाचा दर्जा देऊन सामाजिक व आर्थिक समता प्रस्थापित करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. या सर्वांचा परिणाम म्हणजे काही कुटुंबात स्त्री-पुरुष समानतेची जाणीव विकसित –ाालेली आहे. अशा कुटुंबात मुलामुलींना समान वागणूक दिली जाते. मुलीचे ध्येय, स्वप्न, आरोग्य सांभाळून तिचाही व्यक्तिमत्व विकास घडविण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न केले जातात. त्यामुळे ती आज अनेक क्षेत्रात उच्चपद भूषवित आहे. मात्र विवाहानंतर स्त्रीला कितीही उच्च पदावर असली तरी प्रथम प्राधान्य घरकामालाच द्यावे लागते. कुटुंबाच्या जबाबदारीचे एकटीवर पडणारे ओ–े व ते तिनेच सांभाळली पाहिजे, या सामाजिक दृष्टिकोनामुळे तिच्यावर खूप मानसिक ताण येतो. यां´ÖÖô •ööºööº¤ö¸ö“öö व मोठ्या अधिकाराची पदे बहुसंख्य Ã¡öÖया सक्षम व पात्रता असूनही नाकारतात. कारण या कामाला लागणारा वेळ त्या संसाराच्या जबाबदारीमुळे देऊ शकत नाही. बाहेरून कामावरून स्त्री-पुरूष घरी आल्यानंतर स्त्रीला घरच्या कामाला लागावे लागते. नाहीतर •ööÃÖÖ जबाबदारी तरी घ्यावी लागते. घरची व बाहेरची अशी दुहेरी जबाबदारी सांभाळावी लागत असल्याने तिला तारेवरची कसरत करावी लागते. म्हणून लग्नानंतरही स्त्रीला स्वतःचे व्यक्तिमत्व विकसीत करण्यायोग्य परिस्थिती निर्माण ¾Æüायला हवी. म्हणजे स्त्री घराबाहेर पडून पुरूषांच्या खांद्याला खांदा लावून अर्थार्जन करीत असली तरी घरामध्ये तीचे स्थान काही प्रमाणात दुय्यमच आहे.

म्हणून जोपर्यंत कामाची समान वाटणी सर्वच स्तरावर होणार नाही तोपर्यंत खऱ्या अर्थाने स्त्री-पुरुष समानता येणार नाही. तिचे स्थान दुय्यमच राहील.

दुसरे म्हणजे स्त्री घर सांभाळून घराबाहेर पडून अर्थार्जन करत असली तरी तिला मिळणारा जो पैसा †ÖÆê. ŸÖÖ ती स्वतःच्या मर्जीने खर्च करु शकत नाही. दोन पैसे खर्च करण्यासाठी तिला आपल्या नवऱ्याला विचारावे लागते आणि कदाचित न विचारता खर्च केलेच तर काटेकोर हिशोब तरी तिला द्यावाच लागतो. याचे प्रमाण १०० टक्के जरी नसले तरी ७८-८० टक्के आहेच. जसे पैशाचे तसे इतर बाबतीतही तिला पुरुषाला विचारल्याशिवाय निर्णय घेता येत नाही. म्हणून समाजातील घरातील स्त्रीयांचे दुय्यम स्थान नष्ट करुन स्त्री-¯Ö¹ýÂÖांना समान पातळीवर आणण्यासाठी, सर्वच बाबीत स्त्रीला स्वतंत्रपणे निर्णय घेण्याची मोकळीक तिला देणे आवश्यक †ÖÆê.

ही परिस्थिती ज्या घरात स्त्री-पुरुष समानतेची जाणीव –ाली आहे त्या घरातील आहे. ज्या घरात ही जाणीवच अजून विकसित –ाली नाही तेथील स्त्रीचे अस्तित्त्व तर त्याहीपेक्षा वेगळे आहे. तसेच जी स्त्री अर्थार्जन करत नाही, तिचे अÛÃŸÖ¢¾Ö ŸÖ¸ü त्याहुनही वेगळे. ती तर त्या घरातील पुरूषांची गुलाम असते. प्रत्येक गोष्टीसाठी तिला परवानगी काढावी लागते. कधी कुठे पैसे लागले तर शंभरदा सांगावे लागते, तेव्हा कुठे तिच्या हातात मिळतात. कारण तिच्या घरकामाला काही महत्वच नाही. म्हणून घरकामाचा स्त्रीला मोबदला मिळाला पाहिजे, त्यादृष्टीनेही प्रयत्न होणे आवश्यक आहे. म्हणून कितीही आपण म्हणत असÖ»ÖÖ, Ã¡ÖߟÖ Ã¾ÖŸÖÓ¡Ö –ाली, तरी ती पूर्णतः स्वतंत्र –ाली नाही. पुर्वीपेक्षा परिस्थिती बदलली मात्र ती १०० टक्के नाही बदलली. म्हणून आजही भारतीय समाजात खऱ्या अर्थाने स्त्री-पुरुष समानता निर्माण –ाली नाही. तिचे स्थान आजही काही प्रमाणात का होईना दुय्यमच आहे. Ã¡ÖߟÖ-पुरुष समानता आणण्यासाठी कामाची समान वाटणी, सर्वच बाबतीत निर्णय स्वातंत्र्य व एकमेकांचा आदर करणे या गोष्टी जोपर्यंत सर्वच स्तरावरील स्त्री-पुरुषांत विकसित होणार नाहीत तोपर्यंत स्त्रीचे स्थान दुय्यमच राहील. १०० टक्के स्त्री-पुरुष समानता आणण्यासाठी अजून खूप मोठी मजल मारावी लागणार आहे. स्त्री-पुरुष दोघांच्याही मानसिकतेत खूप मोठ्या प्रमाणात सकारात्मक बदल घडवून आणावा लागेल.

निष्कर्ष :-

१) पुरातन काळापासून भारतीय व्यवस्थेमध्ये स्त्रीचे स्थान दुय्यमच मानल्या गेले.

२) समाजसुधारकांच्या प्रयत्नाने व घटनेतील तरतुदीच्या आधारे तिला आपल्या हक्काची कर्तव्याची जाणीव करुन देण्यात †Ö»ÖßÖ.

३) शासकीय स्तररावरूनही महिला विकासाठी व कल्याणासाठी विविध कार्यकारी योजना राबविण्यात येतात.

४) या सर्व प्रयत्नामुळे स्त्री शिकू लागली, कमाऊ लागली, स्त्रीयांच्या दर्जामध्ये बदल होऊ लागला.

5) ´ÖÖ¡Ö ¯Öx¸ü ÛÃ£ÖŸÖß ²Ö¤ü»Ö»Öß †ÃÖ»Öß ŸÖ¸ü ती पूर्णपणे १०० टक्के नाही.

६) १०० टक्के स्त्री-पुरुष समानता आणण्यासाठी कामाची समान वाटणी, निर्णय स्वातंत्र्य व स्त्री-पुरुष मानसिकतेत बदल होणे आवश्यक आहे.

अर्थसंकल्प एक दृष्टिक्षेप २०२०

डॉ. प्रदिप वि. ताकतोडे

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख

कला महाविद्यालय मलकापूर अकोला

केंद्रीय वित्तमंत्री निर्मला सीतारामन यांनी भारतीयांना सुसह्य जीवनाचे स्वप्न दाखविणारा यंदाचा अर्थसंकल्प शनिवार दिनांक 1 फेब्रुवारी रोजी लोकसभेत सादर करताना अर्थव्यवस्थेतील मंदी दूर होऊन बाजारपेठेत मागणीला उभारी यावी यासाठी लोकांच्या व कंपन्यांच्या हाती अधिक पैसा येण्याच्या अनेक योजना जाहीर केल्या. वित्तीय तुटीचे स्वतःचे बंधन थोडे शिथिल करून कृषी, पायाभूत सुविधा, सामाजिक विकास, शिक्षण व आरोग्य या क्षेत्रांवर गतवर्षीच्या तुलनेत 3.48 लाख कोटी रुपयांचा जास्त खर्च करण्याचीही त्यांनी तरतूद केली. यंदाचा अर्थसंकल्प ६.०९ लाख महसुली कोटी तुटीचा असून वित्तीय तूट ७.९६ लाख कोटी रुपये आहे.

गेल्यावर्षी प्राप्तिकर दात्यांना दिलासा न देणाऱ्या वित्तमंत्र्यांनी यंदा प्राप्तिकर आकारणीची नवीच प्रणाली प्रस्तावित केली. या पद्धतीत पंधरा लाख रुपयांपर्यंतच्या उत्पन्नाचे स्लॅब व कराच्या दरात कपात सुचविली. नव्या व्यवस्थेप्रमाणे कर भरायचा असेल तर करदात्यांना आजवर मिळणाऱ्या कोणत्याही वजावटींचा व सुटींचा फायदा मिळणार नाही. नव्या व जुन्या पद्धतीने कर भरण्याचा पर्याय करदात्यांना खुला असेल.

ग्रामविकासावर भर

अर्थसंकल्पात प्रामुख्याने कृषी, पाटबंधारे व ग्रामीण विकास, आरोग्य, पाणीपुरवठा व सार्वजनिक स्वच्छता, शिक्षण व कौशल्य विकास अश्या तीन ढोबळ भागांमध्ये विभागणी केली. कृषी पाटबंधारे व ग्रामीण विकास यासाठी २.८३ लाख कोटींची, आरोग्य पाणीपुरवठा व सार्वजनिक स्वच्छतेसाठी ६६ हजार कोटींची तर शिक्षणासाठी ९९,३०० कोटींची आणि कौशल्य विकासावर ३००० कोटी रुपयांची तरतूद केली आहे.

पायाभूत सुविधांवर लक्ष

उद्योग व व्यापारास प्रोत्साहन देण्यासाठी 27300 कोटी रुपयांच्या योजनांचा उल्लेख आहे. पायाभूत सुविधांमध्ये 2500 किलोमीटरचे टोल महामार्ग 9000 किलोमीटरचे आर्थिक कॉरीडॉर 200

किलोमीटर चे बंदरांना जोडणारे रस्ते व 2000 किलोमीटरचे मार्ग पूर्ण करण्याचे प्रस्ताव आहेत. वाहतूक सुविधा विस्तारण्यासाठी 1.70 लाख कोटी रुपयांची तरतूद तर वीज व अपारंपारिक ऊर्जा निर्मितीसाठी 22 हजार कोटी रुपयांचा प्रस्ताव आहे. एक लाख ग्रामपंचायतींना ब्रॉड बँड इंटरनेटने जोडण्यासाठी सहा हजार कोटी रुपयांची तरतूद आहे.

सामाजिक विकासासाठी योजना

महिला व बालकांच्या पोषण आहारासाठी 35,600 कोटी, महिलांच्या योजनांना 28,600 कोटी, अनुसूचित जाती व ओबीसींच्या विकासासाठी 85 हजार कोटी, आदिवासी विकासासाठी 53,700 कोटी तर दिव्यांगांच्या योजनांसाठी 9,500 कोटींची तरतूद केली आहे.

महत्त्वाच्या तरतूदी

कृषी आणि ग्रामीण विकासासाठी 3 लाख कोटी, मत्स्य उत्पादन 200 लाख टनापर्यंत वाढविण्याचे उद्दिष्ट, मच्छीमारांसाठी सागर मित्र योजना. जिल्हास्तरावर फळबागा विकासासाठी प्रोत्साहन, एक कृषी उत्पादन एक जिल्हा यावर भर, 6 कोटी शेतकऱ्यांना विमा योजनांचा लाभ देणार. झिरो बजेट शेतीवर सरकारचा भर, शेती सिंचन आणि ग्रामीण विकासासाठी 16 सूत्री कार्यक्रम. त्यात सेंद्रिय खतांवर भर, सौरपंप, शेतीतील गुंतवणूक या मुद्द्यांचा समावेश. शेतीसाठी सौर ऊर्जा वापरण्यासाठी प्रोत्साहन. 20 लाख शेतकऱ्यांना 'सोलर पंप'. देशातील प्रत्येक जिल्ह्यात निर्यात केंद्राची स्थापना करणार. एलआयसी मधील सरकारी भागीदारी विकणार; 'आयडीबीआय' चे खाजगीकरण. जम्मू-काश्मीर आणि लडाखच्या शहराच्या विकासासाठी 30 हजार 757 कोटी रुपयांची तरतूद, ज्येष्ठ नागरिक आणि दिव्यांगांच्या विकासासाठी 9500 कोटी. अनुसूचित जाती व मागासवर्गीयांच्या विकासासाठी 85 हजार कोटी रुपये. आदिवासींसाठी 53 हजार 700 कोटी रुपये. आरोग्य विभागासाठी 69 हजार कोटी रुपयांची तरतूद, देश 2025 पर्यंत टीबी मुक्त करण्याचे उद्दिष्ट, शिक्षणाची नवी योजना प्रस्तावित; 99 हजार 300 कोटी रुपयांची तरतूद उद्योगाच्या सक्षमीकरणासाठी 27300 कोटी रुपये, पाच नवीन स्मार्ट सिटी विकसित करणार. पर्यटनाला चालना देण्यासाठी 2500 कोटी रुपये. देशातील पाच पुरातत्त्व वास्तूंचा विकास. सांस्कृतिक मंत्रालयासाठी 3 हजार 150 कोटी रुपये. कौशल्य विकासासाठी 3000 कोटी रुपये, शेतकऱ्यांसाठी खासगीकरणातून 'किसान रेल' प्रस्तावित; देशातील 150 रेल्वेचा खासगीकरणातून विकास, तेजस च्या धर्तीवर आणखी रेल्वे विकसित करणार 27 हजार किलोमीटर लोहमार्गाच्या विद्युतीकरणाचे उद्दिष्ट.

देशाच्या अर्थकारणावर मंदीचे मळभ दाटले असतानाच केंद्रीय अर्थमंत्री निर्मला सीतारमण यांनी 2020-21 साठीचा अर्थसंकल्प सादर करत शिवार ते शहर अशी सवलतींची भरघोस पेरणी केली

असल्याचे दिसून येते. मध्यमवर्गीयांच्या खिशाप्रमाणेच बाजारातही अधिकचा पैसा यावा म्हणून कर पद्धतीमध्ये बदल करण्यात आला खरा, पण कराचे टप्पे बदलणाऱ्यांना करवजावट आणि सवलतींना मुकावे लागले. बळीराजाला बळ देणारा सोळा कलमी कार्यक्रम, बँकांतील पाच लाख रुपयांपर्यंतच्या ठेवींना विमा कवच, एलआयसीतील हिस्सेदारी विकून भांडवलाची उभारणी, कार्पोरेट दरांत कपात, छोट्या उद्योगांची ऑडिटच्या परीक्षेतून मुक्तता, स्टार्टअपला बूस्टर, अशा अनेकविध घोषणांचा पाऊसच अर्थमंत्र्यांच्या प्रदीर्घ भाषणातून दिसून येतो.

Published, Owned by
ARTS COLLEGE MALKAPUR
TQ. & DISTRICT - AKOLA
(MAHARASHTRA)